

FEDERICO BARRENGOA ARBERAS (1916-2005)

Federico Barrenengoa Arberas euskaltzain ohorezkoa Bilboko bere etxean itzali zen 2005eko abenduaren 30ean, 89 urterekin, senideek inguratua, bakez, eta errotik zuen fedeak une latz hartan lasaitua. Angel Ibisate euskaltzain urgazleari abenduaren 7an idatzi zion gutunean, hobeki esan, Mª Jesus alabak aitaren hitzak jaso eta papere-ratu orrian, bizitza honetatik joatean agur egiteko, hau irakurtzen da, besteak beste:

«Así es que esto ya no tiene remedio y quiero despedirme de ti como un buen amigo que he tenido. Estoy muy tranquilo y sereno ante el final último y no tengo ningún miedo porque, como siempre he creído en Dios, me da una confianza terrible (1)».

Eguna harrigarriro igarri zuen: Gasteizko bi adiskidek, Federico Verástegui eta Juan Antonio Zárate foru diputatuek (eta pentsatzekoa da familiak eta beste adiskide batzuek ere) hartu zituzten gutunetan eta entzun zituzten solasetan garbi aipatu zuen abenduaren 30eko data.

Amurrion sortu zen Barrenengoa, 1916ko urriaren 18an, lau haurrideetan zaharrena. Hiru arreba izan zituen ondoren. Aita, Ramón Barrenengoa, Arespalditzakoa, hargina zen, eta ama, María Arberas, Saratxokoa, dendaria.

Hamahiru urte bete hurren sartu zen Gasteizko apaizgaitegi zaharrean, hau da, katedralaren aurreko Agirre apaizgaitegian 1929ko urrian. Eta bigarren mailatik aurrera apaizgaitegi berrira aldatu zen beste guztiekin. Zabaltze-ekitaldi hots handikoan Federico Barrenengoa izan zen olerki-esaletariko bat; orduan ere ikasle saiatu zela seinale:

«Ya en segundo de latín, me escogieron a mí para recitar unos versos ante el Nuncio y muchos obispos y otras autoridades en la inauguración del Seminario Nuevo»

kontatu zuen, harrotasun puntta batekin (2). Notek hori salatzen dute: zinez onak eskuratu zituen: irakasgai guztien ondoan *M* (= «Meritissimus»), *B* (= «Benemeritus») edo *m* (= «meritus») ageri da argi, ezein irakasgai irailerako utzi gabe. Laugarren mailan, 1932-1933 ikastaroan, ikusten dugu lehenbizikoz euskara irakasgaietan: «Gramática Vasca», eta aldamenean *M*. Gerra piztu ondoko bi ikastaroetan han jarraitu zuen Barrenengoak, baina 1935-1936ko eta 1937-1938ko ikastaroetan ez da euskal gramatikaren aztarrenik. Noren eta zeren aurkako gerra zen hura itsuak ere ikus dezake (3).

---

(1) Angel Ibisatek erakutsi dit gutun hau, berari idatzia, 2003ko urriaren 28koa.

(2) Angel Ibisateri egindako beste gutun batean irakurri dut hori; 2003ko abenduaren 29koa da bigarren hau. Lapitzez Ibisateren oharra: «Poesía compuesta por el conocido Ramiro de Zabala».

(3) Nota-orriak Angel Ibisateri esker lortu ditut.

Gerrara joatetik nola libratu zen bitxia da, tragedia hartan *bitxi* hitzak tokirik badu: Bilbora deitu zuten, mediku-azterketa egiteko, eta bere begiez ikusi zuen hiriaren gainera bonbak jaisten. Ikuskizun haren eraginez, takikardia bat izan zuen, eta ezgai utzi zuten. Amurrion, ordea, norbaitek salatu zuen, eta Urduñara eraman zuten, han zen kontzentrazio-zelaira, eta ondoren beste batzuetara, Palenciara, Sigüenzara, Sotodosera eta Riba de Saelices-era (azken hiru herri hauek Guadalajara probintzian dira). Lubbaki-urratzaile lan neketsua sarri zerabilen oroimenean. Gutun batean hala dio:

«Este curso lo seguí desde primeros de enero de 1939, cuando pude hacerlo al salir del Batallón de Trabajadores en que estuve cuatro meses en Guadalajara haciendo trincheras (4).»

1939. urtearen hastean Bergarara joan zen, Filosofiaren azken urtea egitera (5). Ongi gogoan zituen Barrenengoak urte haiek, irakasleak –Barandiaran, Lekuona eta beste–, eta irakaslekideak –Koldo Larrea, Bilboko apezpikua izango zena (6), Lamberto Echevarría (7), Víctor Garaigordobil, Los Ríosko apezpikua urteen buruan, Ignacio Oñatibia berriki hila, haien artean–. Eta ohoretzat zeukan amurriarrak Gasteizko apaizgaitegian ikasle izana. Atseginez mintzatzen ohi zen garai haietaz, zoritxarreko gerrak moztu zituen garaiez. Zalantzarik gabe, Barrenengoaren euskaltzaletasuna, jakinmina eta jakitea han piztu eta zabaldu ziren; ez zen, ez, nolanhikoa han ematen zen jakite-hazkurria.

Gerra bukatutik, Valladoliden eskuratu zuen 1940an Batxillergoa, eta hurrengo urtean, Bilboko Eskola Normalean, maisu titulua. Ezin, ordea, leku publikoetan irakatsi: 1941eko fitxa zuen erabateko debekua:

«Ideología: simpatizante del Partido Nacionalista Vasco».

Ondorioz, eskola partikularrak eman behar izan zituen urteetan.

Baina oztopo guztien gainetik zutik zirauen Barrenengoaren ikas-minak, bai eta oro har Euskal Herriaren eta Amurrioren historia aztertzeo grinak. Giro ilun hartan José de Madinabeitia apaizarengan aurkitu zuen laguntzaile eta maisu ona. Madinabeitiak 1933an argitaratu zuen *El libro de Amurrio* ezaguna, Mateo Múgicaren hitzaurrea zekarren lan interesgarria, eta hori izan zen Barrenengoarentzat akuilu. Bere bizitza luzean Amurrio eta Aiara osoa hartu zituen ikergai, historia, giza eta leku izenak eta ohiturak aztertzeo. Lanen zerrendak ezin argiago erakusten du norainoko kemena zuen Barrenengoak. Kemena eta iraupena.

Onomastikaren baratze joria zuen, zalantzarik gabe, gogokoen eta maiteen. *Onomástica de la Tierra de Ayala* (hiru liburuki, 1968-1990) dugu horren adibiderik hobereena. Aiarako 34 herrietako leku izenak eta deiturak biltzen jardun zuen egileak mende laurden batez, udal eta auzo artxiboak miatuz, eliza-liburuak arakatuz, jendeari galdetuz, han-hemenka datuen bila eta bila, asteburuez baliatuz, euri izan, eguzki izan. Hotza, gehienbat, elizetan pairatu behar izaten zuen:

«... hubo ocasiones en que tuve que estar con tres jerseys y el anorak puestos mientras trabajaba»,

(4) Adiskide bati egin gutuna, 1994koa. M. Jesus Barrenengoak niri utzitakoa.

(5) Lehen aipatu gutunean «el tercero y último año de Filosofía» dio, baina laugarrena da, jakina.

(6) Barrenengoaren oharra, gutun horretan: «pero ya Luis María».

(7) «Que se distinguió en altas instancias eclesiales de Madrid» dio, baina ez du aipatzen arabar hau Salamancako Elizaren Unibertsitatean izan zela irakasle.

zioen gutun batean, 1993an (8). Hiru liburu haiengatik Eusko Jaurlaritzaren lan baterako deitu zuten gero, hots, Deiker Institutuak prestatu behar zuen lanerako. Gogotik ekin zion eginkizunari, 1991ko udatik 1992ko udara bitartean.

Egia da batzuetan Barrenengoak ez duela iturririk zehazten. Egia da orobat nahiak bultzatu eta hertsatu bezala aritzen zela. Eta egia da etimologietan murgiltzean huts egiten zuela maiz. Gogoan eduki behar dugu, halaz guztiz, Barrenengoak ez zela filologoa, eta urrutixko ibili zela beti esparru horretatik. Baina inork ez du ukatuko haren ekarriaren merezimendua.

Beste zerbait nabarmendu behar da Federico Barrenengoarengan: Amurrio eta Aiarako historiarako jaidura, eta irakaspen horiek orotara hedatzeko kezka bizia. Horra, esaterako, René Obaldia frantses idazlearen omenezko ekitaldia. Madaria herrixkan zituen erroak idazleak. Nork ezagutzen zuen hori, ordea? Barrenengoaz beste inork ez, dirudienez. Eta zer egin eta eragin zuen gure adiskideak? Omenaldi bat antolatzea, 1997an izan zena. Hong-Kong-en 1918an sortua zen idazlea Panamako kontsularen semea zen, eta atsegin handiz etorri zen Aiarara. Frantziako Akademian sartu baino lehen gertatu zen hori. Izan ere, René Obaldia 1999ko ekainean hautatu zuten kide, Julien Green-en jarlekuan, eta urtebete geroago sartu zen ofizialki Akademian. Zalantzarik gabe, ospakizun arrakastatsu hark bultzaturik, Barrenengoak herrialde batzuetako Obaldiatarren festa antolatu zuen 2002an. Herri-maitale, benetan, eta oroitzapen-pitzaile.

Astegunetan zertara dedikatzen zen Barrenengoak? Bada Firestone fabrian lan egiten zuen, lanpostu batean edo bestean, 1972an liburuzain izendatu zuten arte. Eta zahar-saritze egunak aurkitu zuen langile zintzoa eta lagunakoa.

Liburuzain ez, baina Euskaltzaindiaren liburutegi batzordekide izan zen urte anietez. Lan ederra burutu zuen batzordean, beti aholku onak emanez.

Lan eskerga hauek oro aitortzeko, Euskaltzaindiak urgazle izendatu zuen 1979an, eta ohorezko 2004an. Langile nekagaitza eredu eta jarraibidea da Aiarako eta edonongo gazte jendearentzat.

Irriñoa beti ezpainetan, entzutera emanago mintzatzera baino, ez zaigu inoiz ahanzik gizon leiala eta xaloa.

Betiko bakean gerta dadila Federico Barrenengoak adiskide ona eta langile porrokatua.

Henrike Knörr

---

(8) Bruselako koinatupei egindako gutuna. Alaba Maria Jesusek niri pasaturiko gutuna da.